

FEKETE GYULA:

Javaslatot teszek. A „Gondolta a fene” kötetről érdemben itt nem eshetett szó, hiszen sem a szerzője, sem a kiadója nem kapott meghívót. Azzal a megjegyzéssel, miszerint a tervezett sorozatnak az a veszélye: egyoldalúvá tenné a szerzők és kritikusok között kívánatos dialógust — lényegében egyetértek. Javaslom: folytassák a sorozatot úgy, hogy az érintett kritikusok is kaphassanak szót az egyes kötetekben.

Köszönöm egyébként Tóth Dezső nagyon alapos és átgondolt fejtegetését, amelyvel felvázolt elénk egy koncepciót. Ez ma érvényes koncepció, s hogy értékrenddé szilárduljon, azon az itt jelenlevők nagyobbik része is munkálkodik.

SZABOLCSI MIKLÓS:

(A VITA ÖSSZEFOGLALÁSA)

A vita során felvetődött a kérdés: lehet-e beszélni napjainkban, a hetvenes évek második felében a magyar irodalom új áramlatáról, a jelentős művek új hullámáról; különbözik-e a hatvanas évek irodalma lényegesen a hetvenes évektől.

Ha erre a kérdésre választ akarunk adni, először is azt kell meggondolni, hogy az irodalmi változások aránylag lassúak, hogy egy társadalmi folyamat hatása az irodalomban nem azonnal, csak jóval később észlelhető. A felszabadulásnak nem közvetlen élménye, hanem írók társadalmi hovatartozására, alapvető indíttatására vonatkozó hosszú távú hatása bizonyos szempontból csak most érezhető. Az 1962-es határ, a szocializmus alapjainak lerakása hazánkban is lényegében csak most kezd igazán megmutatkozni a magyar irodalomban. Mai irodalmunk folytatja a hatvanas éveket, de az akkori törekvések ma sokban más közegben, más körülmények között jelentkeznek, az akkori törekvések sokszor más értelmet nyernek. Ez a más pedig éppen a ma magyarországi társadalmi valóságának a hatvanas évektől lényegesen elütő volta, az általunk fentebb elemzett kérdések jelentkezése, megjelenése.

Ez a „másság”, a hetvenes évek irodalmának új vonásai pedig abban is megmutatkoznak, hogy íróink, „demográfiai összetétele” az utóbbi években lényegesen megváltozott. Egy nagy nemzedék eltávozott közülünk; az úgynevezett derékhad és az úgynevezett „fényes szelek” nemzedéke, tehát a ma 50—60 évesek irodalmunk elismert nagyságai, fősúlyának hordozói lettek, de mellettük igen nagy számban bukannak fel, kezdik meg pályájukat új és új írók, akiket általában „a fiatalok”-nak szoktunk nevezni, 40 évtől a 18 évesekig. Az ő látásmódjuk, más élményviláguk, az ő kérdésfeltevéseik, az ő hangjuk már lényegesen megváltoztatta és megváltoztatja irodalmunk összképét, teljesítményét.

De ezen a demográfiai, voltaképpen mennyiségi szemléleten túl is: a hetvenes évek irodalma a régi kérdéseket másképpen kezdi megválaszolni és új kérdéseket is tesz fel. Ezekre fentebb utaltunk. Összességében kétségtelenül, megtartva közületi jellegét, az irodalom inkább kérdező, határozatlanabb és keresőbb; nem fogad el kész igazságokat, érzékenyen reagál az új ellentmondásokra. Ugyanakkor kifejező eszközökben, technikai megoldásokban ismét új és új utakat keres; s ezeknek csak egyike, az egyes kritikusok által egyedüli jelentős áttörésként kiemelt nyelvprobanító forradalom, a Tandori Dezső kísérlete. A figyelmes szemlélő a magyar próza

új formáiban is, de főleg a magyar lírában sok új, bátor kezdeményt vehet észre; köztük az intellektuális átlátás új formáit is már. A hetvenes évek irodalma, ha még nem is teljesen új minőség a hatvanas évekéhez képest, de mintegy a változások lassú felhalmozódásával egyre észrevehetőbben előkészítője, vagy talán már első felvonása a szocialista magyar irodalom egy új szakaszának.

Ez a kérdés kapcsolódik az ülésszak másik vitakérdéséhez. És ezt, sarkítva a kérdést, úgy lehet megfogalmazni: merre fejlődjön tovább, merre haladjon tovább a közéleti irodalom, a valóságot faggató, szocialista irodalom? A vitában hangot kapott az a felismerés, amelyet legvilágosabban Tóth Dezső mondott ki: továbbra is támogatni kell a közéleti irodalmat, a valóságfeltáró irodalmat, annak minden formáját és műfaját, de kívánatos lenne a továbblépés: elmélyülés, differenciálódás, és a magyar szocialista-realista irodalom továbbfejlődéséhez segítségül hívhatja az elmúlt korszakok polgári irodalmának legjobb vívmányait, poétikai eszközök, például lélekábrázolás terén is. Ez a megállapítás nagy vitát keltett; pedig a szocialista irodalom fejlődésének világszerte észlelhető tendenciája fogalmazódott meg.

Arról van szó, hogy továbbra is fontos a valóság közvetlen megragadásának műfajaként a riport, a szociográfia, a dokumentum, és az ezekre épülő, ezeket a realista elbeszélő próza eszközeivel ötvöző műfajok. És továbbra is fontosak természetesen a valóság ellentmondásait mintegy a jelenségvilág szintjén megragadó, ábrázoló művek. De a hetvenes évek ilyen irányú kezdeményeit gazdagítani és elmélyíteni kellene — a mégoly bonyolult felszíntől eljutva a mélyig — a gondolati, történeti, lélektani mélységekig. Ha a kritikus kívánságot fejezhet ki, így hangzana: a magyar közéleti indulatú, társadalomért felelősséget hordozó friss, vállalkozó kedvű irodalom a történeti mélység, a lélektani árnyaltság, az intellektuális gazdagság felé kellene hogy továbbfejlődjék. Mint ismeretes, a magyar költészetben már megtörtént ez a gazdagodás. Líránk csúcsei éppen ezt az újfajta szintézist jelentik, közéleti elkötelezettség, filozófiai mélység, történeti általánosítás újfajta egységét. A prózában még ritkábban bukkan föl ez a szintézis, bár legújabban Szabó Magda Régi-módi története, Nádass Péter Egy családragény vége című műve, Illyés önéletrajza ennek a történeti és lélektani gazdagításnak, ennek a kitérülködésnek és új értékek befogadásának kísérletét jelentik. A ma világirodalma sok nehéz problémát és elrettentő példát nyújt; de vigasztaló és felemelő példát is, példát arra, hogy hetvenes éveinkben éppen ez, a közéleti indulatú, alapjában a modern realizmus kifejező-eszközeivel élő, de történelmileg, lélektanilag és filozófiailag gazdag próza kifejlődött és világsikerű műveket alkotott; Bikovtól Raszputyinig, Marqueztól Llosaig, Bölltől Siegfried Lenzig. A magam részéről biztos vagyok benne, hogy a magyar szocialista-realista próza művei sorában a mostani előkészítő szakasz után elkövetkezendő években találkozni fogunk az új Tündérkerttel, az új Iszonnal, az új Befejezetlen mondattal.